

Fenomén Votobia

Stará cesta?

Česká literatura dnes. Určuje její podobu cosi dobově výlučného? Dokážeme pojmenovat, co vymezuje a omezuje její kvalitu? Existují faktory ovlivňující čtenářskou reflexi? Jsme vůbec s to vymezit, co vše a v jaké mediální podobě do české literatury dnes vstupuje? Nakolik určuje její povahu články prvotní – spisovatel? Jistě může být zajímavé sledovat, jak proměňuje tepovou frekvenci české literatury (neboť ji stále pokládáme za živoucí organismus) časopisecké dění...

Přes všechny lákavé otázky, vážící se k problémům autorským, časopiseckým, recepčním, se v tomto příspěvku budu ptát na činitele jiného: nakladatele. Zdá se, že právě nakladatelé utvářejí současnou kulturní atmosféru. Pokusím se co nejpřesněji určit, čím sytí povahu české literatury čtyři roky před koncem století olomoucké nakladatelství Votobia. Nechci se zabývat – ani souhlasně, ani polemicky – jejich, pro společnost v tuto chvíli mezním, pojetím svobody slova. Nebudu konfrontovat činnost Votobie s jinými nakladatelstvími, i když znám taková, jež by toto srovnání unesla. Ráda bych na případu Votobie zodpověděla prastaré otázky: *odkud* se vynořilo, *co* využilo a převzalo z literárního prostředí, které jej od počátku obklopovalo, *jaké* impulsy akceptuje a *jak* je modifikuje, *kam* orientuje čtenáře. Jev zvaný Votobia jsem pro tento účel poměřovala vlastní zkušeností, bezprostředním náhledem, kontaktem s majiteli, prostředím i produkci.

Votobia vznikla v Olomouci na dlouho neobdělávaném nakladatelském úhoru. Majitelé nakladatelství opakovaně připomínají svou roli sociální: v oblasti, kde se všeobecně ctí prostor arcibiskupský a univerzitní, chtějí vytvořit a posílit dimenzi pro uplatnění redaktorských, překladatelských, autorských schopností. Ctí region, ale odmítají být uzavřenou enklávou. Každé jejich jednání potvrzuje, že je, v duchu Kelemenova vymezení, neodpuzeje periferní postavení, protože: „*Periferie* má zcela jinou povahu než centrum. Ovlivňují ji periferie jiných prostředí. A tak se v dotyčných periferiích vcelku běžně stávají překvapivé věci.“¹ Navíc jsou si vědomi, že budují nakladatelství v internetové éře, kdy se celý dosud stereotypně segmentovaný a rozhraničovaný prostor proměňuje v globální vesnici. Nevnímají svou dimenzi jako jednoznačnou a jedinou provždy vymezenou, jejich směřování je exkluzivní.² Tolik k existenčnímu prostoru Votobie.

Přejdeme nyní k části, kterou bych metaforicky nazvala: Skryté prameny. Cesty vedoucí ke vzniku Votobie už patří do oblasti novodobých literárních mýtů. Existuje několik podrobných verzí o setkání démonického Petra Mikeše s duchovním Rostislavem Valuškem: „Když jsem se na olomouckém Horním náměstí jednoho adventního dopoledne roku 1972 prodíral davem šílícím nákupní horečkou, zjevila se mi uprostřed něj tvář, která nemohla mýlit, tvář něžného preraphaelity s existenciální rýhou pod nosem. A bylo to.“³ Tak Rostislav Valušek doplňuje zakladatelskou

¹ Jozef Kelemen: *Budoucí Altamira*. Olomouc, Votobia 1995, s. 82.

² Míněno v původním významu slova, ve vztahu ke slovesu *claudio* – zavírat, zamykat; obkličovat, svírat, omezovat a k předložce *e, ex* – z, ze. Za tento podnět, vyslovený v diskusi, děkuji doc. Petru Zajacovi.

³ Rostislav Valušek: *Milostivé léto*. Olomouc, Votobia 1996, s. 94-95.

trojici samizdatové edice *Texty přátel*⁴, Jaroslava Friče, Eduarda Zachu a Petra Mikeše. Sledujeme-li jejich výpovědi, o čem diskutovali, co si navzájem půjčovali z vlastních knihoven, co se rozhodli pro potěchu vlastní i několika blízkých vydat v *Textech přátel*, dobíráme se k jednomu neopominutelnému zdroji budoucí *Votobie*: ke jménům Josef Florian, Jakub Deml, Jan Zahradníček, Ladislav Klíma. Od počátku trvání nakladatelství se objevují jako autoři či objekty základních publikací.⁵

Mýtus kolem *Votobie* musíme rozšířit o další události a jména demiurgů. Jiří Kuběna, precizní mélický básník, překladatel, esejista, historik umění, který se ve své skutečné monumentální podobě zjevil čtenáři až díky výboru z díla *Krev ve víno* (1953-1995), má ve své *biografii zaznamenaný ve spojitosti s prehistorií i historií sledovaného nakladatelství údaje*⁶ osvětlující jeho podíl na původní profilaci podniku. Ale megaprojekt, vydat kompletní dílo Jakuba Demla, zmrazila doba a čtenářská poptávka, exkluzivní Bítov i BOX profiloval nakladatelství komerčně neúspěšně, a tak se „náročný program vydávání periodických publikací podařilo udržet za značných finančních obětí po dva roky společného působení“⁷.

Nakonec se zastavme u posledního nakladatelského stvořitele, Tomáše Koudely. Do současného projektu *Votobie* vstoupil definitivně spolu s nepřehlédnutelnými Jaroslavem Vaclem a Petrem Jünglingem v roce 1991 (oficiální datum vzniku nakladatelství), ale přinesl s sebou M.U.K.L., edici *Mladé umění k lidem*, kterou sám realizoval jako výlučně básnickou v hornickém Havířově od roku 1990. Podařilo se mu v ní představit poprvé oficiálně Rostislava Valuška, Petra Mikeše, Petra Motýla, Milana Knížáka aj. Tak se kruh uzavřel. Všechny dosud jmenované zdroje se propletly a propojily. Legenda o spojení démonického, duchovního, zarputilého se mohla začít šířit.

Proč jsem se tak podrobně věnovala vzniku nakladatelství? Protože skutečnost propojení samizdatové edice a výlučné tradice florianovské s tvrdohlavou touhou dát prostor nezavedenému považují za principiální znak *Votobie*.

Nastává hektické období, k českým autorům, o nichž jsem se zmínila výše, začínají přibývat překlady. Antologie Erzy Pounda, kterou Petr Mikeš stáhl z Odeonu, protože tam několik let jeho projekt přehlíželi, startuje pro jistý čas angloamerickou orientací produkce. Když se ptám, nakolik jsou pro *Votobii* inspirující osobnosti Janis Joplinové, Jane Fondové, Boba Dylana, Leonarda Cohena, Neala Cassydyho, Jacka Kerouaca, Allena Ginsberga, *Thimothy Learyho či Nico, je odpověď následující: nová řada biografii* mapuje rockovou scénu šedesátých let, underground od padesátých až do osmdesátých let. *Votobia* volí za svého hlavního hrdinu nezávislého tvůrce, který má problém být v daném čase společensky akceptovatelný; je outsiderem v tvůrčích komunitách, nefunguje ve strukturách idejí.

⁴ Existovala v Brně a Olomouci v letech 1971-1989 a v Gruntorádově knihovně nalezneme seznam přibližně 280 položek, které se v *Textech přátel* podařilo vydat.

⁵ Jakub Deml: *Podzimní sen* (1992); *Ptačí budky* (1992); *Šlěpěje X* (1993); *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* (1994); *Pro budoucí poutníky a poutnice* (1995); *Můj očistec* (1996); Jiří Olič: *Čtení o Jakubu Demlovi* (1993). Josef Florian: *Kurs Josefa Florianiana* (1992). Ladislav Klíma: *Boj o vše* (1995); *Traktáty a diktáty* (1995). Jan Zahradníček: *Jeřáby* (1991).

⁶ 1990 – na bítovské chatě P. Krška, dále básník Jan Dadák, J. E. Frič a J. K. – vznik revue *Bítov*; 1991 – spolu s přáteli zakládá Dědictví Jakuba Demla – s cílem chránit Demlov odkaz a vydávání jeho spisů; Moře v Úplňku vydá k 55. narozeninám básníka Tomáš Koudela jako 1. svazek edice *Želetavka*; v brněnském bytě J. K. Pod kaštaný vzniká z dohody Tomáše Koudely a Jaroslava E. Friče nové nakladatelství, se sídlem v Olomouci – na přání J. E. Friče mu J. K. dá latinské středověké jméno *Bítovia*; koncem prosince J. K. přijímá (po několikáté opěťovanou) nabídku Tomáše Koudely a začne vydávat jako hlavní redaktor svou revue *BOX*, vstupuje do služeb nakladatelství *Votobia* (na památkovém středisku zůstává čtvrtinou úvazku). – Viz Jitka Bednářová: *Kalendarium - Obrazové přílohy – bibliografie – Ediční poznámka*, in: Jiří Kuběna: *Krev ve Víno*. Olomouc, *Votobia* 1995, s. 581-606.

⁷ Alena Dvořáčková: *Obrysy osobnosti Jiřího Kuběny*. Olomouc, *Votobia* 1995, s. 68

Takto vymezený prsteneček obkružuje značnou, profilující část produkce Votobie. Zdá se, že se v ní prostupují rekonstrukce s konstrukcí – v oblasti historické paměti a literární kontinuity.⁸ Jestliže přijmeme termín rekonstrukce paměti (neboť se jmény Deml, Zahradníček, Durych, Bořkovec postupně identifikujeme podobu české literární a hudební minulosti), pak se v profilu Votobie propojuje s *rekonstrukcí paměti* i cosi jako *tvorba vědomí*. Zřetelně se to projevuje i v českých novinkách nakladatelství.

Na podzimní trh 1996 připravila Votobia prózu Hnáta Daňka *Až budeme velcí*, stylizovanou kroniku generace, vyrůstající v ostravské aglomeraci na počátku osmdesátých let. Celým textem prostupuje téma nedosažitelnosti lidské integrity. Postavy nechťejí být demonstrativně *out*, *under*. Naslouchají jen svému vnitřnímu chvění a reagují na toho, koho si vyvolili; koho jim svět přihrál za spolunocležníky, milence, kamarády. Jejich sociálnímu jednání dominuje vstřícnost a naivita. Planě nefilozofují, žijí, prožívají, nemarkýrují, nevolí gesta, „neokecávají“ chyby, neomalenosti, vlastní přestupky vůči morálce, té, již i oni uznávají. Styl výpovědi dokazuje bolestnou atomizaci, segmentaci, která má často i charakter chaosu, ale neslibuje ani nenabízí lad, řád, celistvost. Vyprávění nemá povahu sebevzhlížení ani seabemrškačství či sebelítosti, nemá charakter protestsongu. Určující se pro ni zdá být princip sebeočisty, sebeočišťování, jenž nenásleduje katarze, nýbrž vyprahlost a smrt.

Daňkova próza zahajuje návrat nakladatelství k původní české tvorbě, tady se duchem prosazuje M.U.K.L., představí i Romana Ludvu románem *Smrt a křeslo* a Tomáše Koudelu epickou koláží. S tímto záměrem svěřují Votobii své nové texty mj. Vladimír Körner, Zdeněk Zapletal, Egon Bondy. Jejich jména ukazují k dalšímu z již naznačených výrazných rysů tohoto nakladatelského podniku: je jím záměrné rušení jakýchkoli hranic. Valušek pojmenoval princip své samizdatové činnosti, který se stal vlastní jak Koudelovi, Jünglingovi, Vaclovi, tak i novým redaktorům - Veronice Tuckerové, Pavlu Šaradínovi, Daně Myslivcové, těmito slovy: „Plnost bytí nemá hranic, neexistuje ohraničení, spektrum je bez hranic. Kde tyto hranice jsou, tam je sektářské budování vlastní výjimečnosti.“⁹

O prostupování mezi uvnitř Votobie jsem se zmiňovala již v souvislosti s programovou potřebou outsiderství, s hájenou existencí v bouřlivé periferii globální vesnice. I v samé redakci se stýká evropská zkušenost s vlivy angloamerickými: Matthew Sweeney, Američan, je členem redakce. Možnost naučit se pohybovat v etnicky a jazykově nevyhraněném světě poskytují i cizojazyčné texty: *Keltische Märchen* od Jana Vladislava¹⁰, dvojjazyčná *Papírová lodička-Das Papierschiffchen* od Alberta Völkla¹¹. Člověk internetového věku, jehož pojem vzdálenosti se mění, jenž bezprostředně nahlíží do vzdálených a pro něj nemateřských kultur, je vychováván na bilingvní řadě poezie, na textech zakletých do jazyka autorského a jazyka překladatelova: Shawn Keysyho *Vultures Country-Krajina supů* tlumočí Petr Mikeš¹², v *Encounters on Welwyn Street-Setkáních na Welwyn Street*¹³ se z vůle Jitky Herynkové potkává jedenáct současných britských básníků, *Scattered poems-Rozprášené básně*¹⁴ představují Jacka Kerouaca v autentické podobě. Stejný charakter zachovává i původní, pro Votobii napsaný anglický text Aviziera Tuckera *O dětské oběti-On Paedocide*¹⁵.

8 Rysy, které lze vztahovat nejen k činnosti nakladatelství Votobia, ale k charakteru české literatury devadesátých let obecně.

9 Rostislav Valušek: cit. dílo, s. 108.

10 Jan Vladislav: *Keltische Märchen*. Brno, Petrov 1992.

11 Albert Völkel: *Papírová lodička-Das Papierschiffchen*. Olomouc, Votobia 1992.

12 Kerry Shawn Keysy: *Vultures Country-Krajina supů*. Přeložil Petr Mikeš. Olomouc, Votobia 1996.

13 *Encounters on Welwyn Street-Setkáních na Welwyn Street*. Přeložila a uspořádala Jitka Herynková. Olomouc, Votobia 1996.

14 Jack Kerouac: *Scattered poems-Rozprášené básně*. Přeložil Petr Mikeš. Olomouc, Votobia 1995.

Popsaná tendence koresponduje se skladbou tzv. Malé řady, esejistické kapesní edice. Zaměřím se (i v souvislosti s jednou ze vstupních otázek: jakého čtenáře či lépe kulturního příjemce chce Votobia oslovit?) na dvě publikace: na již citovanou Budoucí Altamiru Jozefa Kelemen (vyšla jako 35. svazek knihovny) a na Největší hity Timothy Learyho (66. svazek)¹⁶. Kelemen cituje slova profesora Marvina Minskeho, že jsme asi posledním stoletím, „v němž je na setkávání potřebná fyzická přítomnost účastníků“. Jeho konstatování lze chápat i tak, vyvozuje Kelemen, „že příští století by mělo překonat komunikační bariéry existující kvůli geografickým vzdálenostem. Vzhledem k tomu, co jsme doposud řekli, můžeme doufat, že to bude znamenat neomezenou svobodu (virtuálního) pohybu, a tedy svobodu volby kulturní identity v míře, o níž se lidstvu na počátku osmdesátých let našeho století mohlo *pouze* zdát. Regionální, nadregionální či 'globální' kultury zřejmě nahradí kultury, jež budou na sebe navrstveny v mnohem větším počtu než dnes. Jednotlivé vrstvy bude možné dosáhnout participativně z prakticky kteréhokoli bodu Země nebo přilehlých oblastí. Vrstvu, o níž mám zájem, si bude každý moci zvolit, anebo se bude podílet na vytváření nové vrstvy.“¹⁷ Timothy Leary posuzuje budoucí vnímání a existenci člověka v zajetí masmédií vyroceněji a provokativněji: „Prožitky, aniž by byly původní nebo jedinečné, se zdají být součástí obrovské kulturní metamorfózy.“¹⁸ Ocitáme se všichni ve světě „elektronických signálů“, který se nazývá Kyberie. „Zapomeňte na směšný savčí dualismus MYSLI a TĚLA. Ve hře života teď účinkují Digitální Mozek - Hmota – Digitální obrazovka.“¹⁹ „Zopakujte si v duchu například tradiční atributy slova duchovní: mýtické, magické, éterické, netělesné, nehmotelné, nehmotné, odhmotněné, ideální, platonické. Není to definice elektronického a digitálního?“²⁰

Ač chápu míru exaktnosti Kelemenova vystoupení a stupeň travestující provokace Learyho, nevěřím, že jsme poslední generací, která se identifikuje s knihou, s uměním, s kulturou. I činnost nakladatelství Votobia dokazuje, že lze nepodlehout předurčení, a naopak – že lze utvářet prostor lidské svobody. I když, jak přednášel Josef Šafařík v Mefistově monologu: „Člověk je ochoten hájit jen tolik svobody, kolik jí sám v sobě má. Zaslouhuje právě tolik násilí, kolik snese. Šetřit ho pod tuto míru znamená korumpovat ho. Zbav ho despotie, kterou sám nad sebou dopouští, a vzápětí dopustí jinou. Je třeba brát s rezervou jeho nářky nad útlakem: dá vždy přednost diktátu před odpovědností rozhodovat sám. Být manipulován – atrapa spásy v éře vědeckotechnického mesianismu.“²¹

Další znepokojivá, provokující slova, slova, jež nelze akceptovat, ale možná znamenají šanci, jak opustit prostor zvaný stará cesta – *vetus via* – a přijmout razanci a rychlost, při nichž můžeme komolit a vyslovovat *votobia*. Toto *votobia* je zaklínadlem i pro budoucí čas, aby v něm zůstaly šance na osudová setkání – jako bylo to mezi Petrem Mikešem a Rostislavem Valuškem a Jiřím Kuběnou a Tomášem Koudelou. Díky němu vznikla nová moravská nakladatelská entita, která exkluzivitou znehybňuje centrum, dbá na prastaré samizdatové, že nejlépe si všechno uděláš sám pod vlastní střechou, a znepokojuje se myšlenkou, že by se po ztrátě sebekritičnosti mohla stát establishmentem.

15 Avizier Tucker: O dětské oběti-On Paedocide. Přeložil Martin Konvička. Olomouc, Votobia 1996.

16 Timothy Leary: Největší hity. Přeložil Antonín Konečný. Olomouc, Votobia 1996.

17 Jozef Kelemen: cit. dílo, s. 103-104.

18 Timothy Leary: cit. dílo, s. 14.

19 Tamtéž, s. 22.

20 Tamtéž, s. 23.

21 Josef Šafařík: Mefistův monolog. Olomouc, Votobia 1993, s. 19.